

– К., 1998. – С.77.

5. Сас П.М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.) – К., 1998. – С.46.

Резюме

В статье автор исследует проблему шляхетских наездов в Великом княжестве Литовском на основании материалов Литовской метрики первой трети XVI в.

Ключевые слова: шляхетские наезды, Великое княжество Литовское, Литовская метрика, шляхта, князья, монастыри, судебные дела.

Одержано 25 вересня 2007 р.

УДК 94(477.82)“15:930.2”

Д.П.Ващук

ДО ПИТАННЯ ПРО ОБІГ НЕРУХОМОГО МАЙНА НА ВОЛИНІ В СЕРЕДИНІ XVI ст.: ІСТОРІЯ ОДНОГО ДОКУМЕНТУ*

У статті розглянуто деякі аспекти обігу нерухомого майна на Волині в середині XVI ст. на прикладі королівського підтвердження угоди щодо обміну маєтків між волинськими князями Олександром Андрійовичем Сангушком-Коширським та Іваном Михайловичем Вишневецьким. Здійснюється публікація документу.

Ключові слова: Волинь, нерухоме майно, ринок, Перший Литовський Статут.

У сучасній історіографії економічні студії з історії Великого князівства Литовського не знайшли належного вивчення. Ще менш дослідженим залишається питання про обіг та формування ринку нерухомого майна, що належало різним князівським родинам. В даному відношенні чи не єдиними безпосередніми публікаціями, присвяченими досліджуваній темі, є праці А.Блануці¹, В.Собчука², Н.Старченко³, В.Бобінського⁴ та інших істориків. У запропонованій статті аналізується королівське підтвердження угоди щодо обміну маєтків між волинськими князями Олександром

* Стаття підготовлена за фінансової підтримки American Council of Learned Societies.

Андрійовичем Сангушком-Коширським та Іваном Михайловичем Вишневецьким, а також здійснюється її публікація. Оригінал документу зберігається у 22 Книзі записів Литовської Метрики, яка знаходиться в Російському державному архіві давніх актів⁵.

Угода відображає декілька цікавих моментів. По-перше, вона виступає одним із небагатьох джерел, у якому об'єктом обміну стало місто, зокрема Перемиль, що в Луцькому повіті. Воно належало князю Івану Вишневецькому. Власник обміняв половину міста з війтівством, селами Свербин, Смолево, Гумниці та монастирем на володіння князя Олександра Сангушка-Коширського – третя частина маєтку Деречина, двори Бродное й Нащарі. Крім цього, Іван доплатив ще й 400 кіп грошей за маєток Деречин.

По-друге, справа яскраво відобразила процесуальну норму Першого Литовського Статуту про право шляхти вільно розпоряджатися своїм майном, але з дозволу великого князя литовського чи його намісників: “...то во-в по-кои держати маєть и вольную моц маєть именья своего третюю часть отдать, продати и даровати, и в пожитки добровольные привети. А веджо так их продати и *променити*, и отдать, и записати маєть: *пришодши обличне перед нас, господара, а без бытности нашею, панов воевод и маршалков наших, земского и дворного, и старост наших, в котором хто з них повете будет, и дозволенье мають в них взяти*” (Р.1, Арт.15) (весь курсив наш. – Д.В.)⁶.

По-третє, документ чітко зафіксував дію ще одного артикулу Статуту 1529 р. щодо заборони відчужувати більш як 1/3 частину маєтностей (так звана “третизна”⁷): “Теж дозволили есмо третюю часть имения продати на вечность..., две части заставити” (Р.1, Арт.16)⁸.

По-четверте, у підтвердженні поміщено сам текст угоди-обміну між волинськими князями, датований 19 серпня 1540 р. З його змісту дізнаємося, що спочатку місто Перемль знаходилося у спільному володінні обох князів, але оскільки “в томъ замкѣ и мѣстѣ межѣ подданными нашими великие кривѣды и не згоды завѣжды бывали”, то Іван Вишневецький “нехотѣчи далѣй того такового зайшестѣа с кн(я)земъ Алексѣсандромъ приймовати”, вирішив поступитися своєю половиною на користь Олександра Сангушка-Коширського в обмін на його маєтки.

При підготовці публікації документу ми використали дипломатично-критичний метод, розроблений В.Німчуком⁹. Крім цього, вертикальною рисою | позначається кінець стрічки, а кінець аркуша – ||. Позначення паєрика уніфіковане через літеру *ŷ*¹⁰. Знаки пунктуації розставлено відповідно до правил сучасного правопису. Заголовок до документу передано курсивом українською мовою. Легенда надає інформацію про місце розташування оригіналу та наявність мікрофільмованої копії. У кінці статті подаємо формуляр акту та коментарі.

Публікація документу

1540, серпня 28. Вільно. Підтвердження князю Олександру Андрійовичу Сангушку-Коширському листа князя Івана Михайловича Вишневецького про обмін між ними половини замку Перемильського з містом, війтівством, з селами і з усім, що до нього належить, за третю частину маєтку Деречина, двору Бродное й Нащарі з усім, на вічність.

Оригінал: Російський державний архів давніх актів. – Ф.389. – Оп.1. – Од.зб.22. – Арк.78зв.-83.

Мікрофілім: Російський державний архів давніх актів. – Ф.389. – Оп.1. – Од.зб.22. – Частина 2. – Арк.78 зв.-83.

[Аркуш 78 зворот]

**Потверженъ кн(я)зю Александрѣ Анѣдреевичу Коширскому листѣ кн(я)за Ивана Михайловича Вишневецкого |
мены межѣ ними половицы замѣкѣ Перемилского з
местом, войтовѣством, зъ селы и со всеми до нее
належностями | за третью часть имениа Деречина, дворы
Бродное и Нащарѣ | со всем, навѣчность ѣчиненое**

Жикгимонт, Божью м(и)л(о)стью, корол полский, великий княз литовский, рѣский, прѣский, жомойтський, мазовецький и иныхъ

Чинимъ знаменито тымъ нашимъ листомъ, хто на него | посмотри-
ть, нинешньимъ и напотомъ бѣдѣчимъ, комѣ | бѣдетъ потребѣ того
ведати. Билъ намъ чоломъ княз | Алексѣсандръ Анѣдреевичъ Ко-
шерьский и покладалъ передъ нами листъ меновный деръжавъцы
пропойского и чечерьского, | кн(я)за Ивановъ Михайловича Виш-
невецкого на парькгамене | справлений, под сведомомъ и печатями
некоторыхъ пановъ | рад нашихъ, и под печатью кн(я)за Ивановою,
где стоитъ | ѡписано, ижъ они за дозволенемъ и листы нашими менѣ
съ собою | вчинили: кн(я)з Иванъ променилъ и постѣпилъ емѣ и по-
томъкомъ его навѣчность половицы свое замѣкѣ Перемилского | в
Лѣцькомъ поветѣ з местомъ и войтовѣствомъ, и з селы Сверѣби-
номъ, и Смолевою, и з Гѣмьнищами, и з монастыромъ какъ | ся в себе
мають, и з ыншими селищи, и з хвольварьки местъсими, и зо всьими
людми и пожитъки тамошними, какъ | онъ тѣю всю половицѣ Переми-
льа на насъ выслѣжилъ | к рѣкамъ своимъ за даниною и привилъ на-
шими *то* держал, ||

[Аркуш 79]

ничого на себе, жонѣ и дети, потомъки и ближне свои тамъ | не-
виймѣючи и незоставѣючи, и привилъа наши на тотъ замокъ, | и мес-

то, и войтовѣство, села и селища, и манастирь, и вси пожитки | Перемильские, и листъ кѣпчий на село Гѣмънища кн(я)з Иванъ емѣ | по-
отѣдавалъ. А кн(я)з Алексѣсанѣдръ, противъ оное половины | всего
Перемилья, такъ жо емѣ меною вечѣне постѣпилъ третее | всее своее
части имена Деречина и двора Бродное, и третего | двора своего
кѣпчленого Нащарѣи со вѣсимъ, якъ отѣцъ его, | маршалькѣ нашо-
мѣ кн(я)зю Анѣдрею Сонѣкгѣшѣковичѣ отъ | сестровъ его рожоныхъ
в делѣ на то zostало, якъ сами они | к рѣкамъ своимъ дерѣжали, якъ
жо таа вса мена ихъ | широкими словы на листѣ кн(я)за Ивановомъ
естъ описана, | при которомъ же листѣ меновѣномъ кн(я)за Ивано-
вомъ н(а)ши | привилья на замок, место и войтовѣство, села и сели-
ща, и манастирь и вѣси пожитки Перемильские кн(я)з Алексѣсанѣдръ
| передъ нами вказывалъ, гдѣ же в привили и потверѣженьи нашо-
мъ описано, и же мы тотъ замокъ Перемиль, место и войтовѣство с
правомъ маитѣборѣскимъ, со вѣсими селы и селищи | кн(я)зю Иванѣ и
братѣ его кн(я)зю Федорѣ Вишневецѣкимъ | навѣчѣность дали и до-
зволѣли имъ комѣ хотя то отѣдати и продати, променити и записа-
ти. А такъ кн(я)з | Иванъ водлѣ тыхъ привильевъ нашихъ всеи поло-
вицы своей | в Перемьли кн(я)зю Алексѣсанѣдрѣ постѣпилъ и билъ
намъ | чоломъ кн(я)з Алексѣсанѣдрѣ, абыхѣмо тѣю половицѣ Перѣ-
мьльскѣю шѣто съ емѣ меною отъ кн(я)за Ивана достала ||

[Аркуш 79 зворот]

подтверѣдили емѣ нашимъ листомъ навѣчѣность. Ино мы, | перѣ-
выхъ привильевъ нашихъ на Перемиль имъ даныхъ | и листу кн(я)за
Иванова меновѣного огледавши и выслѣдавши, | казали тотъ листъ
его меновѣный, слово отъ слова, в сѣмъ н(а)шомъ | листѣ выписати,
который жо такъ ся в собѣ маѣтъ. *Я*, | кн(я)з Иван Михайловичъ
Вишневецѣкий, дерѣжавѣца *Пропойсѣкий* и *Чечерскѣий*, чиню явѣно
и вызнаваю симъ моимъ листомъ, | хто на него посмотришь або чтѣчи
дслѣшитъ, нинѣшнимъ | и потомъ бѣдѣчимъ, комѣ бѣдетъ потребъ то-
го ведати. | Который замокъ и место Перемль в поветѣ Лѣвѣкомъ со
вѣсими селы и присѣлки к немѣ прислѣхаючими за привильемъ и
потверѣженьемъ г(о)с(по)д(а)рѣскимъ на полѣ есми дерѣжалъ | с
кн(я)земъ Алексѣсанѣдромъ его м(и)л(о)стѣю Кошѣрѣскимъ, ино в
томъ | замкѣ и местѣ межи подданными нашими великиѣ кривѣды и
незгоды завѣжды бывали, дла которыхъ жо ростырѣковъ ихъ | мы
сами николи в добромъ приатѣльскомъ мешканьи и во вѣ | покою съ
собою быти немогѣли. А такъ я, нехотѣчи далѣй того | такового
зайшѣстѣа с кн(я)земъ Алексѣсанѣдромъ приймавати, | кѣ вечистой
приатѣльское згоде в томъ есми зъ его м(и)л(о)стѣю | пришолъ и за

дозволенемъ и листы г(о)с(по)д(а)ря нашего м(и)л(о)стивого ꙗко короля и великого кн(я)за его м(и)л(о)сти Жикгимонѣта еднане с кн(я)зем ꙗко Алексанѣдромъ коло того замѣкѣ и мѣста и селѣ Перемильскихъ ꙗчинилъ, и небѣдѣчи ни ѡтѣ кого намовен, ани припѣжонъ, ꙗко лечѣ самъ з доброго ѡмыслѣ и воли моее, подлѣ привилѣя ꙗко и потверженѣя г(о)с(по)д(а)рьского и подлѣ дозволенѣя, и листовъ ꙗко

[Аркуш 80]

его м(и)л(о)сти на то мнѣ даныхъ постѣпилъ и спѣстилъ* есми вѣчно и навеки непогрѣшно кн(я)зю Алексанѣдрѣ Кошерѣскомѣ и его м(и)л(о)сти кн(я)г(и)ни, и ихъ ꙗко м(и)л(о)сти дѣтемъ и напотомъ бѣдѣчимъ щадкомъ, и ближѣнимъ ꙗко ихъ м(и)л(о)сти, половицѣ свою замѣкѣ и мѣста Перемильского с торгѣмъ и ярѣмарѣкомъ, и мыты старыми, и кгршовыми, и соллаными, и с промытою, и с правомъ маитѣборѣскимъ, которое ꙗко право тоѣ мѣсто подлѣ привилѣя г(о)с(по)д(а)рьского здавѣна маѣтъ, ꙗко и с половицою своею войтовѣста Перемильского, и со вѣсими ꙗко людьми и платы мѣстѣскими, и фольварѣки, и с корѣчѣмами, ꙗко и капѣщиѣнами, и цынѣши, и доходы, и с половицою тыхъ ꙗко селѣ, которые есми тамъ подлѣ привилѣя г(о)с(по)д(а)рьского ѡсадилъ, тоѣстъ село Свербенѣ** а дрѣгое село Смолева и манастырѣ св(я)того Ивана Кѣшника со вѣсимъ, што к немѣ прислѣхаѣтъ и ѡкъ са тотѣ манастырѣ в себе маѣтъ, и инѣшихъ всѣакихъ селѣ и селищѣ, ѡкъ в привилѣи г(о)с(по)д(а)рьскомъ ꙗко ѡписано, половицѣ мою и тежѣ все мое селище кѣпѣленое Гѣмѣница и люди на немъ ѡсажѣныи кн(я)зю Алексанѣдрѣ есми спѣстилъ и земѣль костельныхъ, которые ꙗко кѣ костелѣ римѣскомѣ тамъ прислѣхаѣють, половицѣ ꙗко свою его м(и)л(о)сти постѣпилъ з ынѣшими земѣлами мѣстѣскими, пашѣными, борѣтными, с пасѣками и ѡгороды, ꙗко и с хмѣльники, з данѣми грѣшовыми, и медовыми, и дѣбѣровами з боры, лесы, гаи, и з форосты з дѣбинами, и з бѣлрезинами, з лозами, сѣ сѣножатѣми, з болоты, лѣвки и лѣлками, с пасѣтовѣники, и с озѣры, и ѡзѣрици з реками ꙗко

[Аркуш 80 зворот]

и рѣчѣками, с криницы и потоки, и з ѣремѣаны, и бѣбровыми ꙗко гоны, ставы и ставици, з млыны и ихъ вымѣлъками, и з сажѣвѣками, и рибѣники, з ловы и ловици зверынными и пташѣными, ꙗко и рыбѣными и со вѣсимъ стымъ, ѡкъ ꙗко самъ половицѣ ꙗко ѡного замѣкѣ и мѣста и войтовѣства Перемильского и людеѣ ꙗко и селѣ и всѣакихъ платѣвъ и до-

* Написано по верх стрѣчки.

** У документѣ Вербенѣ.

ходовъ тамошньныхъ к рѣкамъ своимъ водле привила г(о)с(по)-
д(а)рьскаго деръжалъ, ничего | на себѣ, жонѣ и дети, и потомъки, и
ближньные мои тамъ | в Перемили и во всѣхъ пожитъкохъ невый-
мѣючи, ани зоставѣючи со всѣмъ правомъ, панствомъ и влостъ-
ностью, | какъ са тотъ замокъ и место и села и селища Перемильские
подле привила г(о)с(по)д(а)рьскаго сами в себѣ, и въ границахъ, | и в
обыходехъ своихъ мають и што здавна к нимъ | прислѣхаетъ. А
кназ Алексѣсандръ Кошерьскій з дозволенемъ | отъца своего,
кн(я)за Андреа его м(и)л(о)сти Кошерьскаго, проѣтивъ оное поло-
вицы моеѣ замѣкъ и места и всѣхъ | селъ и пожитъковъ Пере-
мильскихъ также спѣстил | и постѣпил меною мнѣ самоѣ и жонѣ
моей, и детемъ, | и потомкомъ, и ближнимъ нашимъ вѣчно и на-
веки | непорѣшно всеѣ третее части своеѣ имени Деречинскаго | в
Слонимскомъ поветѣ, што кольве в делѣ са достало | маршалкъ
г(о)с(по)д(а)рьскомъ, отъцъ его м(и)л(о)сти кн(я)зю Андрею | Ко-
ширьскомъ отъ сестръ его м(и)л(о)сти рононыхъ, какъ | отъчичовъ
того имениа и отъ мѣжей ихъ милости ||

[Аркуш 81]

то естъ двора Деречинскаго со всѣмъ бѣдованьемъ, какъ самъ |
кназ Анѣдрей Кошерьскій и сын его кназ Алексѣсандеръ то деръ-
жалъ. | А дворъца Деречинскаго Бродное, а третего двора кѣпъле-
ного, | который кназъ Анѣдрей навѣчъность кѣпилъ на йма Нащаръи
со всѣми селы и присѣлки к немъ прислухаючими, и тежъ зъ земъ-
лями пашными, дворъными и церъковъными, и людми тежъ | церъ-
ковъными, и со всѣми бокары тамошньными, и з слѣгами | пѣтъными,
и людми тягълыми, и данники зъ ихъ земълями | пашными, борът-
ными, зъ сеножатыми, гаи и лѣсы, боры и дѣлбровами, и з ловы звери-
нными и пташъными, и с озеры и реками, и рѣчками, ставы и стави-
щи, з млыны и ихъ вымѣлки, | и з бобровыми гоны, и слѣжъбами вси-
ми тыхъ бокаръ и людей, | з даньми грошовыми, медовыми, бобро-
выми и кѣничъными, з диаклы ржаными и овѣсяными, и со всѣми
иными | платы, доходы и пожитъки, которые jakimъ кольвек именемъ
| могътъ названы або менены быти, и со всѣмъ с тымъ, какъ | са
онаа третѣа часть кн(я)за Алексѣсандрова имениа Дерѣчина и тѣе
дворы и села вышей менены сами в себѣ и въ граицахъ и обы-
ходехъ своихъ мають со всѣмъ правомъ | и вѣластъностью, ничего
на себѣ и жонѣ и дети своихъ такъ | невыймѣючи, ани зоставѣючи, какъ
отецъ его и кназ Александр | самъ то деръжалъ. А въ которыхъ
кольве в рѣчахъ земъленныхъ, | в томъ имениа Деречинскомъ, в тре-
тую часть кн(я)за Алексѣсандровъ | делѣ ровъного, а сѣпольного

кн(я)зю Андрею Коширьскомѣ, а кн(я)зю | Алекѣсанѣдрѣ небыло, в томѣ во вѣсемѣ маѣтъ мнѣ делѣ ровъный | ѡтъ сѣтрѣ ѡтѣца моего кн(я)за Анѣдрѣевыхъ вчиненѣ ||

[Аркуш 81 зворот]

быти таковымѣ жо правомѣ, якѣ и кн(я)зю Алекѣсанѣдрѣ мелю в дел | то подле ихъ близости ставено быти и которые реистра дельчье | на тѣю третѣю часть имена Деречинѣьского кн(я)зѣ Алекѣсанѣдрѣ в себѣ | мелѣ, а зачимѣ самѣ то дерѣжалѣ тыѣ реистра дельчье и листѣ | кѣпѣчий на именѣ Щарѣю* мнѣ его м(и)л(о)стѣ ѡтѣдалѣ, а я такѣ жо | привилей потверѣженѣ г(о)с(по)д(а)ра короля его м(и)л(о)сти на замокъ, и мѣсто, | и войтовѣство, и села, и селища Перемильскіѣ, и тежѣ листѣ кѣпѣчий на село Гѣмънища идѣчий, привилей г(о)с(по)д(а)рѣьский на право майтѣборѣьское кн(я)зю Алекѣсанѣдрѣ потомѣ жѣ ѡтѣдалѣ и к той половицы замѣкъ, и мѣста, и селѣ, и селищѣ Перемильскихъ придал | єсми его м(и)л(о)сти к ономѣ именѣ Деречинѣьскомѣ чотыриста коп | грошей литовѣьское монеты, котора я жѣ сѣма спольна ѡтѣ менѣ | кн(я)за Алекѣсанѣдра дошла и вѣжо немаѣтъ кнѣз Алекѣсандро | Коширьский и его кн(я)г(и)нна, и дѣти, и потомѣьки, и близіѣ ихъ м(и)л(о)сти | в тѣю третѣю часть именѣ Деречина, и дворѣьцы, и села, | и приселѣьки, и бояре, и слѣьги, и люди, и пожитѣьки тамошѣьніѣ, | и вѣ село кѣпѣленое Щарѣю* ничимѣ ѡстѣпати и того всего подомѣною и моею жоною, и дѣтми, и потомѣьки, и близіѣми моими поулѣьсквати на вечѣьные часы, а я такѣ же з моею жоною, и дѣтми, | и потомѣьки, и близіѣми моими в тѣю половицѣ мою замѣкъ, и мѣста, и селѣ, и селищѣ, и вѣ половицѣ ѡ войтовѣства Перемильского, | и во вѣси пожитѣьки тамошѣьніѣ немаю ничимѣ сѣя встѣповати, | и того всего вечѣьне под кн(я)земѣ Алекѣсанѣдромѣ и его м(и)л(о)сти кн(я)г(и)нѣю, | и дѣтьми, и потомѣьки, и близіѣми поулѣьсквати и с обѣь сторонѣ | маѣмѣ коло тоѣ мены своеѣ вечѣьное молѣьчание и покой мети. | И волѣьнѣ бѣдѣьтъ кнѣз Алекѣсанѣдрѣ Коширьский водѣьлѣ ||

[Аркуш 82]

дозволенѣ г(о)с(по)д(а)рѣьского ѡнѣю половицѣ мою замѣкъ, и мѣста, и войтовѣства, и селѣ, и селищѣ Перемильскихъ, и всихъ пожитѣьковъ, якѣ вышѣй | ѡписано, комѣ хотя ѡтѣдати, продати и даровати, за писати и тамѣ собѣ розширити и прибавити, и кѣь своемѣ лепѣьшомѣ | а вжитѣьчномѣ ѡбѣьрнѣьти, якѣ сами налѣьпей роздѣьмѣючи. Нижли | єстьли бы хто з обѣьпольныхъ сѣьсѣдовъ хотѣьлѣ того всего |

* Маѣь бути *Нащарѣю*.

кгрѣнтѣ замѣкѣ Перемильскаго моеѣ половицы якѣ ся тоѣ | именье в себе маѣтъ под кн(я)земѣ Алексѣсандромѣ поискивати и з моцы его то выймовати, тогѣды ка маю тѣю свою всю половицѣ кн(я)зю Алексѣсандрѣ своимѣ накладомѣ ѡчищати безѣшкодѣ его м(и)л(о)сти за привилѣемѣ г(о)с(по)д(а)рьскимѣ, который ѣсми кн(я)зю | Алексѣсандрѣ на то далѣ, бо мнѣ княз Алексѣсандърѣ с того привилѣя копею далѣ под своею печатѣю и под печатѣми людей долѣбрыхѣ. А пакѣ ли бы такѣ же хто з обапольныхѣ сѣсѣдовѣ | мелѣ ѡнѣю третѣю часть двора Деречина и дворовѣ и дворѣцовѣ и дворѣ кѣплѣный Шарю* з моихѣ рѣкѣ выймовати, або чим | ся в то встѣпати, маѣтъ по томѣ жѣ княз Алексѣсандърѣ мнѣ | то своимѣ накладомѣ ѡчищати безѣшкоды моеѣ. А така мѣна | предѣ ся маѣтъ межи нами и потомѣки нашими вѣчѣне, а непоѣрѣшне и неѡтѣмѣне с обѣхѣ сторонѣ держѣжана и полѣнена быти | нинѣ и напотомѣные часы, которѣю жѣ ѣсми мѣнѣ вчинилѣ | и сѣсь мой листѣ справилѣ под свѣдомомѣ вѣльможѣныхѣ а выѣсокихѣ пановѣ радѣ ихѣ м(и)л(о)сти г(о)с(по)д(а)рьскихѣ, пана Юрѣа его | м(и)л(о)сти Миколаѣвича Радивила п(а)на виленскаго гѣтьмана | вышѣго Великоѣго княѣства а марѣшалѣкѣ дворѣного г(о)с(по)д(а)рѣ короѣля его м(и)л(о)сти старостѣ городѣньскаго держѣжавѣцы лиѣдскаго и бѣлицѣкаго, а п(а)на Матѣа его м(и)л(о)сти Войтѣховича ||

[Аркуш 82 зворот]

Іановича воеводи вѣтѣбскаго марѣшалѣкѣ г(о)с(по)д(а)рѣ короѣля его м(и)л(о)сти держѣжавѣцы волѣковѣйскаго, а п(а)на Ивана Горѣностаѣ подѣскарѣбѣго земѣскаго марѣшалѣкѣ и писарѣа г(о)с(по)д(а)рьскаго старостѣ слонимѣскаго и мѣстибоговѣскаго держѣжавѣцы бирѣштанскаго | дорѣсѣнишѣскаго и зѣльвѣньскаго**, а пана Михайла Васильѣвича писарѣа г(о)с(по)д(а)рьскаго | держѣжавѣцы вѣпитьскаго, а п(а)на Шимѣкѣ Маѣцковича тивѣна | виѣленскаго держѣжавѣцы вѣшполскаго и пенѣанскаго и радѣнскаго, | какожѣ ихѣ милость за чоломѣ битиѣемѣ моимѣ и печати | свои приложили к семѣ моемѣ листѣ. А ка тежѣ при ихѣ | м(и)л(о)сти печатѣхѣ свою печать к немѣ приложилѣ и тогѣ | мой листѣ кн(я)зю Алексѣсандрѣ Кошѣрьскомѣ далѣ. Писанѣ | в Вильни под ѣты Божѣеѣго нарожѣ(ѣнья) тѣсѣча пѣть|согѣ чотѣырѣдѣсѣтѣаго рокѣ, м(ѣ)с(ѣ)аца авѣгѣста, девѣатого | наѣцѣть дѣна, инѣдикѣта третѣеѣго наѣцѣть. А такѣ кѣдыжѣ | ѣсмо тогѣ замѣокѣ Перемиль, и мѣсто, и войтовѣство со вѣсими сѣлы и сѣлищи, и

* Маѣ бути *Нашафю*.

** Написано по верх стрѣчки.

пожитъки кн(я)зю ИванѸ, а кн(я)зю ФеѸдорѸ Вишньевецъкимъ на вечности ѡтѣдали и привилѣемъ нашимъ потверѣдили, и дозволили имъ комѸ хотя | то ѡтѣдати, и продати, и заменити, а кназ Иванъ | за дозволеньемъ и листомъ нашимъ и водлѣ перъвыхъ привилѣесвъ нашихъ половищъ свою всего Перемила кн(я)зю | АлексанѸдрѸ променилъ, мы з ласки нашеѸ на чоломъбите | кн(я)за АлексанѸдрово то вчинили: на то дали емѸ сѣсь нашъ | листъ и ѡнѸю менѸ кн(я)за ИвановѸ половищъ его замкѸ | и мѣста и войтовѣства Перемильского, што кольве кназ ||

[Аркуш 83]

Иван за перъвыми привили нашими тамъ в Перемили деръжалъ | и вживалъ и емѸ спѸстилъ, и на листѣ своемъ ѡписалъ потверѣжаемъ симъ нашимъ листомъ вѣчно и навеки непорѸшно кн(я)зю | АлексанѸдрѸ КоширьскомѸ, и его жонѣ, и детемъ, и потомъкомъ, и ближньимъ ихъ, мають они тѸю всю половищъ | замкѸ Перемильа, и мѣста, и войтовѣства, и права маитѸборъского, и монастыра Светого Ивана, и всѸакихъ сѣль и селищъ, | и людеѸ в привилѸи нашомъ и на листѣ кн(я)за Ивановомъ менѸванныхъ, и село кѸпѸленое ГѸмъница з людми ѡсажоными, и со всѸими платы, доходы, и пожитъки тамошньими подле листѸ кн(я)за Иванова и подле перъв-шихъ привилѣевъ нашихъ | деръжати и въживати на вѣчные часы; в которѸю жъ | половищъ всего Перемила не маеть кназ Иванъ, и жона, и дѣти, и потомъки, и ближние его ничимъ сѸа встѸпати и под кн(я)земъ | АлексанѸдромъ, и потомъки его того поискивати, и волен бѸдетъ кназ АлексанѸдръ и потомъки его, подле того жъ | перъвого привилѸа нашего на двесь Перемил кн(я)зю ИванѸ а кн(я)зю | ФеѸдорѸ Вишньевецъкимъ даного, ѡнѸю всю половищъ Перемильа емѸ промененою комѸ хотя ѡтѣдати, продати, | и записати, и променити, и кѸ своемѸ лепъшомѸ а въжиточъномѸ ѡбѣрѸнѸти, якъ сами на-лепей розѸмеючи. А на тверѸдѸст | того и печать нашѸ казали есмо привесити к сѣмѸ нашомѸ листѸ. | Писанъ Ѹ Вильни под летъ божъ(с-го) нарожъ(сѣня) 1540, м(с)с(я)ца авѸгѸста, 28 дна. Индиктъ 13. |

Подпис рѸки его королевское м(и)л(о)сти. |

При томъ были: пан вилѸн(ский), гѣт(ман) навѸиш(шый), мар(шалок) двор(ный), деръжав(ца) лид(ский) и бѣлиц(кий), пан | Юрий Мико(ласвич) Радивиль, воевъ(ода) полоц(кий), мар(шалъ)ок), пан Ян Юревичъ Глѣб(ович), воевод(а) | витебъский, мар(шалок), дер(жавца) волко(выйский), пан Матѣй Воит(сховичъ) Яновъ(ич) и иные п(а)нове рады |

Иванъ Горъностай, подскарбѸий зем(ский), мар(шалокъ), и писар ||

Формуляр акту¹¹

1. Початковий протокол:

- *intitulatio* (“Жикгимонт, Божью м(и)л(о)стью корол полский, великий княз литовский, рѣский, прѣский, жомойтський, мазовецький и иных”);
- *inscriptio*¹² (“Потвержење кн(я)зю Александрѣ Анѣдреевичу Коширскому”).

2. Основний текст:

- *promulgatio* (“Чинимъ знаменито тымъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ, нинешньимъ и напотомъ бѣдѣчимъ, комѣ бѣдетъ потребъ того ведати”).

• Важливою інформацією *narratio* є дозвіл великого князя литовського князям на здійснення операції обміну (“за дозволенємъ и листы г(о)с(по)д(а)ря нашего м(и)л(о)стивого, короля и великого кн(я)за его м(и)л(о)сти Жикгимоньта”), що відповідало вищезазначеній нормі Першого Литовського Статуту; не менш вагомим моментом основної частини документу є наявність тексту самої угоди обміну, з якої дізнаємось, наприклад, що м.Перемль “здавна” було наділено магдебурзьким правом.

- *dispositio* представлена розпорядженням великого князя литовського про підтвердження прохання князя Олександра (“мы, з ласки нашею, на чоломъбите кн(я)за Александроу то вчинили на то дали емѣ сѣсь нашъ листь”).

• *sanctio* визначається заборонаю Івану Вишневецькому та його родичам втручатися у нове володіння Олександра Сангушка-Коширського (“в которѣю жѣ половицѣ всего Перемила не маєт княз Иванъ, и жона, и дѣти, и потомъки, и ближньіе его ничимъ сіа встѣпати и под кн(я)земъ Александроу и потомъки его того поускивати”).

- *corroboratio* окреслюється двома позиціями: 1) “А на твердост того и печать нашѣ казали єсмо привесити к сѣмѣ нашомѣ листѣ”; 2) “При томъ были: пан вилен(ский), гет(ман) навыйш(шый), мар(шалок) двор(ный), держав(ца) ляд(ский) и бѣлиц(кий), пан Юрий Мико(лаевич) Радивиль, воевъ(ода) полоу(кий), мар(шалок), пан Ган Юревич Глеб(ович), воевод(а) витебський, мар(шалок), держав(ца) волко(выйский), пан Матей Воитехович Яновъ(ич) и иные п(а)нове рады”.

3. Заключний протокол:

- *datum* (“Писанъ ѣ Вильни под лѣтъ божь(его) нароужь(енья) 1540, м(е)с(я)ца авгѣста, 28 дна. Индиктъ 13”).

4. Часткові свідчення:

- *signature* (“подпис рѣки его королевское м(и)л(о)сти”; ім'я писаря – “Иванъ Горьностаѣ подскарбий зем(ский) мар(шалокъ) и писаръ”).

Коментарі

Сигізмунд I Старий (1467–1548) – великий князь литовський і король польський (1506–1548). Син Казимира Ягеллончика, онук Ягайла. У 1529 р. великокнязівський трон формально передав своєму сину Сигізмунду II Августу.

Сангушко-Коширський Андрій Михайлович – маршалок господарський (1522–1546), князь коширський (1534–1560), справця Київського воєводства (1540–1542), староста луцький (1542–1560), ключник, городничих і мостівничий лупький (1546–1560). Двічі був одружений: перша жінка Ганна Василівна Хребтовичівна; друга – княжна Богдана Михайлівна Мстиславська¹³. Згідно Попису війська Великого князівства Литовського 1528 р. виставляв 39 коней¹⁴. Помер у 1560 р.

Сангушко-Коширський Олександр Андрійович – староста гомельський (з 1535), князь коширський (1560/01565), маршалок господарський (1563–1565). Був двічі одружений: перша дружина – Ганна, дочка князя Василя Полубенського; друга – княжна Анастасія Василівна Жилинська, вдова по князю Федору Вишневецькому. Олександр згідно Попису війська Великого князівства Литовського 1528 р. виставляв 5 коней¹⁵. Помер у 1565 р.¹⁶

Вишневецький Іван Михайлович – королівський дворянин (1522), староста річицький (1527), староста ейшиський і ворнянський (1528–1533), староста пропойський і чечерський (з 1536). Двічі одружений: перша дружина – Анастасія Семенівна Олізарович; друга – Магдалина Деспотівна. Згідно Попису війська Великого князівства Литовського 1528 р. Іван виставляв 14 коней¹⁷. Помер 1542 або 1543 рр.¹⁸

Вишневецький Федір Михайлович – брат Івана; староста пропойський і чечерський (1524–1529); в 1533 р. як свідок підписав запис Михайла Денисковича. Був двічі одружений: перша дружина – NN Деспотівна; друга – княжна Анастасія Василівна Жилинська¹⁹. Федір, згідно Попису війська Великого князівства Литовського 1528 р., виставляв 12 коней²⁰. Помер між 1533–1535 рр., оскільки вже у квітні 1535 р. Анастасія була дружиною князя Олександра Андрійовича Сангушка-Коширського²¹.

Радзівіл Юрій (Єжи) Миколайович – намісник велоньський і мешагольський (1507), намісник мерецький і велоньський (1508), підчаший литовський (1509–1517), воевода київський (1511–1514)²², староста гродненський (1514), гетьман надвірний (польний) (1520–1523), каштелян троцький (1522–1527), каштелян віленський (з 1527), державця лідський і білицький (з 1528), маршалок двірний (1528), гетьман великокнязівський (з 1531). Уряди віленського каштеляна, маршалка двірного, гетьманство та староство гродненське обіймав до своєї смерті (1541)²³.

Янович-Ключко Матей Войтехович – воевода вітебський, маршалок господарський (1520)²⁴, державця волокувійський.

Мацкович Шимко – віленський тіун, державця ушпольський, пенянський та радунський.

Горностай Іван Остафійович, руський писар (1517, 1540), господарський маршалок (1529), підскарбій земський (з 1530), адміністратор Троцького (з 1538) і Віленського (з 1549) воєводств, воевода новгородський (з 1551); у різні часи отримував від великого князя староства на території Литви й Білорусі (староста слонім-

ський і мстибоговський, державця бірштанський, дорсунішський, кревський); був одружений тричі: точних відомостей про першу дружину немає, друга – княжна Ганна Василівна Соломерецька, третя – княжна Марія Богданівна Заславська. Помер у 1558 р.²⁵

Свинюшський Михайло Васильович – писар Великого князівства Литовського (1511–1514, 1529–1545), державця мідницький (1531–1533), державця мідницький і stokлішський (1534), державця мідницький (1534–1536), державця кревський і мідницький (1537–1538), державця упітський, кармаловський і stokлішський (1538–1539), державця кармаловський і stokлішський (1539), державця упітський (1540), державця волковийський (1543). Помер 15 червня 1545 р.²⁶

Глебович Ян Юрійович – маршалок господарський (з 1516 р.), полоцький воевода (з 1532), віленський воевода (1542)²⁷.

Перемиль – місто в Луцькому повіті Волинської землі (нині однойменне село Горохівського р-ну Волинської обл.); зустрічається також адміністративна одиниця Перемильська волость²⁸.

Деречин – маєток в Слонімському повіті.

Бродное – маєток у Слонімському повіті.

Нащарі – маєток у Слонімському повіті.

Свербин – село у Луцькому повіті Волинської землі (можливо у Перемильській волості).

Смолево – село у Луцькому повіті Волинської землі (можливо у Перемильській волості).

Гулинці – село у Луцькому повіті Волинської землі (можливо у Перемильській волості).

Монастир Святого Івана Кушника – знаходився в с.Смолево.

Примітки:

1. *Блануца А.* Матеріали до реєстру земельних контрактів волинської шляхти (друга половина XVI ст.). – К., 2005; *Його ж.* Земельні володіння волинської шляхти у другій половині XVI ст. – К., 2007.

2. *Собчук В.* З історії шляхетських землеволодінь шляхетських родів із княжими титулами у Південній Волині XV – першої половини XVII століть // Записки Наукового товариства ім.Шевченка. Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Т.СХХL. – Львів, 2000. – С.350-353.

3. *Старченко Н.* Хто скуповував землю на Волині у кінці XVI ст.? // П'ятий конгрес Міжнародної асоціації українців. Історія. – Частина 1. – Чернівці, 2003. – С.159-162.

4. *Bobiński W.* Województwo Kijowski w czasach Zygmunta III Wazy. Studium osadnictwa i stosunków własności ziemskiej. – Warszawa, 2000.

5. Російський державний архів давніх актів (далі – РДАДА). – Ф.389. – Оп.1. – Спр.22. – Арк.108-108 зв.

6. Первый Литовский Статут (1529) / Лазутка С., Валиконите И., Гудавичюс Э. – Вильнюс, 2004. – С.144.

7. Детально про це див.: *Bardach J. Trzecizna – część swobodna w litewskim prawie majątkowym XV–XVI wieku // O dawnej i niedawnej Litwie. – Poznań, 1988; Блануца А. Норма про “trzeciznu” в Першому Литовському Статуті та її реєстрація до кінця XVI ст. // Pirmais Lietuvos Statutas: straipsniu rinkinys / sudarė Irena Valikonytė ir Lirija Steponavičienė. – Vilnius, 2005. – P.99-106 (reziumė lietuvių k).*

8. Первый Литовский Статут (1529 г.)... – С.144.

9. *Німчук В. Правила видання пам'яток писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції. – К., 1995. – С.15-18 (проект).*

10. В сучасних археографічних студіях не припиняється дискусія щодо передечі паєрика (як варіант *и* чи *й*). Ми підтримуємо точку зору С.Лазутки, І.Валіконіте (Введение // *Lietovos Metrika* (далі – LM). Knyga Nr. 224 (1522–1530): 4-oji Teismui buvo knyga / S.Lazutka, I.Valikonytė. – Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 1997. – Р.СХLIII) та О.Дзярновича (Дзярновіч А. Да партрэтэ літары “й” у Метрыцы ВКЛ // Актуальныя пытанні вывучэння і выдання Метрыкі Вялікага Княства Літоўскага. Матэрыялы міжнароднай навук.-практ. канфер (Мінск, 11–12 лістапада 2003 г.). – Мінск, 2005. – С.31), які пропонуць передавати паєрик курсивною літерою *й*. Саме такий варіант, на наш погляд, є больш прынятним, оскільки дае змогу уникати помилок під час напісання різних слів, наприклад “прывілен / прывілей”, коли зміна літери повністю змінює множину іменників.

11. Класифікацію використано з матеріалів монографії: Дзярновіч А. “...in nostra Livonia” Дакументальныя крыніцы па гісторыі палітычных адносінаў паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Лівоніяй у канцы XV – першай палове XVI ст.: Сістэматызацыя і актывы аналіз. – Т.І. – Мінск, 2003. – С.219-220.

12. Визначається в заголовку документа.

13. *Boniecki A. Poczet rodow w Wielkim kskstwie Litewskim w XV i XVI wieku. – Warszawa, 1887. – S.295; Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. – Біла Церква, 2006. – С.681.*

14. LM. Knyga Nr. 523 (1528): Viešuju reikalu knyga 1 / Parengė A.Baliulis, A.Dubonis (далі – LM.523). – Vilnius, 2006. – P.26.

15. LM.523. – P.26.

16. *Boniecki A. Poczet rodow w Wielkim ksęstwie Litewskim... – S.296; Войтович Л. Княжа доба на Русі... – С.682.*

17. LM.523. – P.132.

18. *Boniecki A. Poczet rodow w Wielkim ksęstwie Litewskim... – S.368-369; Войтович Л. Княжа доба на Русі... – С.655.*

19. *Boniecki A. Poczet rodow w Wielkim ksęstwie Litewskim... – S.369; Войтович Л. Княжа доба на Русі... – С.655.*

20. LM.523. – P.132.

21. РДАДА. – Ф.389. – Оп.1. – Спр.22. – Арк.108-108 зв.

22. Urzędnicy województw Kijowskiego i Czernihowskiego XV–XVII wieku. Spisy / Opracowali E.Janas i W.Kłaczewski. – Kórnik, 2002. – S.66.
23. *Boniecki A.* Poczet rodów w Wielkim kśęstwie Litewskim... – S.277-278; Памятники Восточной Европы: Источники XV–XVII века. – Т.6: Радзивилловские акты из собрания Российской национальной библиотеки. Первая половина XVI в. / Сост. М.Кром. – М.; Варшава, 2002; *Грицкевич А.* Радзівіл Юрый // Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах. – Т.2 (К-Я). – Мінськ, 2006. – С.499.
24. Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Oprac. H.Lulewicz i R.Rachuba. – Kórnik, 1994. – S.89.
25. *Яковенко Н.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – С.159; *Груша А.* Канцелярія Вялікага княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст. – Мінск, 2006. – С.150-151.
26. *Груша А.* Канцелярія Вялікага княства Літоўскага... – С.149-150.
27. Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego... – S.52, 88.
28. Литовська Метрика. Книга 561: ревізії українських замків 1545 / Підготував В.Кравченко (далі – ЛМ.561). – К., 2005. – С.130, 132, 134.

Summary

The article deals with some aspects of the real estate circulating in Volynia in the middle of the 16th century. This process is research on the basis of example of the King's confirmation of contract between Volynian princes Alexander Andreevich Sangushko-Koshyrskiy and Ivan Mikhaylovich Vishnevetskiy concerning estates exchange. The publication of the document is made.

Key words: Volynia, real estate, real estate market, The First Lithuanian Statute.

Одержано 25 вересня 2007 р.